

Makhsudova Nodirakhon Zafarjon qizi
maqsudovanodirabegim@gmail.com
+998330846090

O‘ZBEK VA INGLIZ TILIDA SO‘Z TARTIBINING SINTAKTIK ROLINI QIYOSLASH

Annotatsiya: Mazkur maqola o‘zbek va ingliz tillarida so‘z tartibining sintaktik rolini qiyosiy tahlil qiladi. Har ikki tildagi so‘zlarning grammatik va semantik ahamiyati, gap tuzilishiga ta’siri ko‘rib chiqiladi. Ingliz va o‘zbek tillaridagi so‘z tartibining farqli va o‘xshash jihatlari til o‘qitish jarayonida muhim bo‘lishi mumkin.

Kalit so‘zlar: So‘z tartibi, sintaktik rol, o‘zbek tili, ingliz tili, grammatik struktura

Kirish

Har bir tilda so‘z tartibi gap tuzilishini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. So‘zlarning joylashuvi orqali gapdagi ma’no va grammatika aniq ifodalanadi. Ingliz va o‘zbek tillari so‘z tartibi bo‘yicha bir-biridan sezilarli darajada farq qiladi. Ingliz tilida qat’iy so‘z tartibi mavjud bo‘lsa, o‘zbek tilida so‘z tartibi nisbatan erkinroq. Ushbu maqola o‘zbek va ingliz tillaridagi so‘z tartibining qiyosiy tahliliga qaratilgan.

O‘zbek tilida so‘z tartibining roli

O‘zbek tilida so‘z tartibi erkin bo‘lib, gapning grammatik tuzilishini o‘zgartirmaydi. Harakatning sodir bo‘lish vaqti, ishtirokchilar va harakatning qaysi nuqtada amalga oshirilganligi gapning boshqa qismlari yordamida aniqlanadi. O‘zbek tilida gapning asosiy tartibi SOV (Subyekt – Ob’yekt – Predikat) bo‘lsa-da, boshqa so‘z tartiblari ham ma’noni o‘zgartirmasdan qo‘llanishi mumkin:

Men kitobni o‘qidim.

Kitobni men o‘qidim.

Bu erkinlik o‘zbek tilining agglutinativ xususiyatlari bilan bog‘liq bo‘lib, grammatik vazifalar so‘z qo‘shimchalari yordamida ifodalanadi. Fe’ning oxirida joylashgan qo‘shimchalar harakatning zamonini, shaxsini va boshqa grammatik funksiyalarini belgilaydi, shuning uchun so‘z tartibi gapning mazmuniga kamroq ta’sir qiladi. Shu sababli, o‘zbek tilida gapning mazmuni va urg‘usiga qarab so‘zlarning joylashuvi o‘zgartirilishi mumkin.

O‘zbek tilidagi bu erkinlik ba’zi hollarda ifoda boyligini oshiradi va gapni turli usullarda shakllantirish imkoniyatini beradi. Masalan:

Men maktabga bordim (urg‘u "menda")

Maktabga men bordim (urg‘u "maktabda")

Shuningdek, o‘zbek tilida so‘z tartibi orqali gapdagi urg‘u yoki ma’no salbiy ko‘rinishda o‘zgarimasdan ham farq qiladi. Bu xususiyat gapning tuzilishi va ifoda shaklini rang-barang qiladi, ammo grammatik tuzilmani saqlab qoladi.

Ingliz tilida so‘z tartibining roli

Ingliz tilida soʻz tartibi qatʼiy boʻlib, gapning grammatik tuzilishini aniqlovchi muhim omil hisoblanadi. Bu til SVO (Subyekt – Feʼl – Obʼyekt) tuzilmasiga asoslangan, va bu tartib oʻzgarishi bilan gapning maʼnosi ham sezilarli darajada oʻzgaradi. Masalan:

I read the book (Men kitobni oʻqidim)

The book reads me (Kitob meni oʻqiydi)

Ingliz tilida qatʼiy soʻz tartibi mavjud boʻlishi sababli, soʻzlarning oʻrnini oʻzgartirish gapdagi maʼnoni butunlay boshqacha qiladi yoki grammatik xatoga olib keladi. Ayniqsa, obʼyekt va subyektning joylashuvi qatʼiy belgilangan boʻlib, ularni oʻzgartirish tushunarsiz yoki xato gaplarni keltirib chiqaradi. Misol uchun, “He saw her” va “Her saw he” maʼnolar jihatidan farq qiladi va faqat birinchi shakl grammatik jihatdan toʻgʻri hisoblanadi.

Ingliz tilidagi qatʼiy tartib soʻzlarning sintaktik rolini ifodalashda muhim vosita boʻlib, uni saqlash talab etiladi. Shu sababli, til oʻrganuvchilar uchun bu qoidalarga rioya qilish nihoyatda muhimdir.

Oʻzbek va ingliz tillarida soʻz tartibining oʻxshash va farqli tomonlari

1. Oʻxshashliklar

Oʻzbek va ingliz tillarida soʻzlar har bir gapda maʼlum sintaktik vazifalarni bajaradi: subyekt, predikat va obʼyekt gapning asosiy qismlaridir. Har ikki tilda ham subyekt va feʼl orasidagi bogʻliqlik grammatik jihatdan aniq belgilanadi.

2. Farqlar

Oʻzbek tilida soʻz tartibi erkin boʻlib, gap mazmunini oʻzgartirmasdan soʻzlarning joylashuvi oʻzgartirilishi mumkin. Ingliz tilida esa soʻz tartibi qatʼiy belgilangan va uning oʻzgarishi bilan gapning maʼnosi oʻzgaradi yoki grammatik jihatdan notoʻgʻri boʻladi. Ingliz tilida obʼyekt va subyektning joylashuvi juda muhim boʻlsa, oʻzbek tilida u grammatik koʻshimchalar yordamida aniqlanadi.

Til oʻrganishga taʼsiri

Soʻz tartibining grammatik farqlari til oʻrganishda katta qiyinchilik tugʻdirishi mumkin. Ingliz tilini oʻrganuvchi oʻzbek tilida soʻzlashuvchilar uchun qatʼiy soʻz tartibiga moslashish dastlabki bosqichda qiyin boʻlishi mumkin. Oʻzbek tilida soʻz tartibining erkinligi sababli, ingliz tilining qatʼiy tartibini oʻrganganlar uchun bu xususiyat farqli nazariy va amaliy bilimlarni talab qiladi. Shu sababli, til oʻrganuvchilar ingliz tilidagi soʻz tartibi qoidalarini oʻrganishda alohida eʼtibor qaratishlari zarur.

Xulosa

Oʻzbek va ingliz tillaridagi soʻz tartibining grammatik va sintaktik rolini tahlil qilish til oʻrganuvchilar uchun muhim ahamiyatga ega. Oʻzbek tilida soʻz tartibi erkin boʻlsa, ingliz tilida qatʼiy tartib mavjud. Bu til oʻrganish jarayonida grammatik farqlarning toʻgʻri tushunilishi va qoʻllanilishi muhim hisoblanadi. Soʻz tartibining grammatik struktura va maʼno shakllanishiga taʼsiri til oʻrganuvchi va oʻrganuvchilar uchun til bilimini chuqurlashtirishda asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Adabiyotlar

1. Xudoyorov, A. (2005). Oʻzbek tilining sintaksisi. Toshkent: Fan nashriyoti.
2. Greenbaum, S., & Quirk, R. (1990). A Comprehensive Grammar of the English Language. Longman Publishing.
3. Crystal, D. (2003). The Cambridge Encyclopedia of the English Language. Cambridge University Press.